

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Slöjd, ett hantverksämne?
– En kvalitativ analys av slöjdens kursplaner

Pär Odén

LAU370

Handledare: Viktor Aldrin

Examinator: Marianne Dovemark

Rapportnummer: VT11-2910-009

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Slöjd, ett hantverksämne? – En kvalitativ analys av slöjdens kursplaner

Författare: Pär Odén

Termin och år: VT 2011

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Viktor Aldrin

Examinator: Marianne Dovemark

Rapportnummer: VT11-2910-009

Nyckelord: Hantverk, slöjd, kursplansanalys, hantverkskunskaper

Sammanfattning:

Syftet med denna uppsats var att undersöka den svenska skolslöjden ur ett hantverksperspektiv. Detta genom att kvalitativt analysera kursplaner i ämnet. Denna analys skedde utifrån frågorna: Kan man tala om hantverkskunskaper i den svenska skolslöjden? Vad är hantverkskunskap? Hur har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid? Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen? Denna undersökning har visat att hantverkskunskaper (eller egentligen strävan mot dessa) finns som inslag i den svenska skolslöjden. Uppsatsen har också lett till en definition av hantverksbegreppet att bygga en diskussion på och en undersökning kring. På frågan, Hur har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid? har analysen av slöjdämnets kursplaner visat på flera stora skillnader rörande hantverkskunskapernas roll i slöjdämnet. Dessa skillnader är att ämnet, i fråga om hantverksfokus, rört sig bort från detta under kursplanerna Lgr 69 och Lgr 80 då betoningen på kunskaper att hantera verktyg och metoder samt tillverka funktionella föremål, så gott som helt försvann. Hantverkskunskaperna fick också en mer tillbakadragen roll i verksamheten och sågs snarare som ett medel, som syftade till att utveckla andra egenskaper hos eleverna, än mål i sig. I och med Lpo 94 hamnade slöjdprocessen i fokus då elevens idé och val till stor del styrde innehållet, men även i denna kursplan har hantverkskunskaperna en tillbakadragen roll. När det gäller utvecklingen i Lgr 11, och uppsatsens sista fråga, Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen? har undersökningen visat att hantverkskunskaperna i och med denna kursplan får en renässans. Detta visar sig bland annat genom att olika hantverkstekniker på nytt blir aktuella samt att dessa kunskaper åter formuleras som en del av undervisningens syfte och mål, och har ett värde i sig, istället för vara ett medel för annan utveckling.

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	3
1 Inledning.....	4
1.2 Problemformulering	4
1.3 Syfte och frågeställning.....	5
1.4 Metod	5
1.5 Avgränsningar	7
1.6 Teori	8
1.7 Styrdokument i förändring	9
1.8 Tidigare forskning	10
1.9 Hantverk och hantverkskunskap	13
1.9.1 Hantverkskunskap	14
1.9.2 Hantverk och konst.....	15
1.9.3 Definition som ligger till grund för den kommande analysen	15
1.9.4 Hantverket i slöjden	16
2 Undersökning	17
2.1 Resultatredovisning.....	17
2.1.1 Vilken typ av produkter tillverkas?.....	17
2.1.2 Vad sägs om materialkunskap?	19
2.1.3 Vad står det om kunskapen att använda olika verktyg?	20
2.1.4 Vad står det om kunskapen att utföra av olika tekniker?	22
2.1.5 Vad står det om ansvaret för hela produktionen?.....	24
2.2 Jämförelse.....	26
2.2.1 Vilken typ av produkter tillverkas?.....	26
2.2.2 Vad sägs om materialkunskap?	26
2.2.3 Vad står det om kunskapen att använda olika verktyg?	26
2.2.4 Vad står det om kunskapen att utföra olika tekniker?	27
2.2.5 Vad står det om ansvaret för hela produktionen?.....	27
3 Avslutning	28
3.1 Diskussion	28
3.2 Slutsats.....	31
Litteraturförteckning	32

1 Inledning

En väl sandpapprad smörkniv, en virkad grytlapp eller en skärbräda som man hyvlat med rubanken lektion efter lektion är nog vad många tänker på när de hör ordet slöjd. Detta är en bild som hänger sig kvar trots att slöjdämnet idag är något helt annat än vad det var när det först lanserades som obligatoriskt ämne i den svenska skolan. Slöjden är liksom andra ämnen i ständig förändring. Detta är naturligt då skolan måste anpassa sig till ett ständigt förändrande samhälle.

Som grundare för den svenska skolslöjden brukar Otto Salomon tillsammans med Hulda Lundin nämnas. Dessa båda startade, var och en på egen hand, det som så småningom skulle komma att leda fram till dagens skolslöjd.

Undervisningen i slöjd för gossar i folkskolan har till uppgift att, på samma gång den bibringar lärjungarna förmåga att självständigt förfärdiga enkla föremål av olika material, hos dem utbilda god smak, praktiskt omdöme och allmän händighet samt därmed hos dem väcka aktning och håg för kroppsligt arbete. (s. 137)

Citatet ovan är hämtat från kursfördelningen som finns i den ”Undervisningsplan för rikets folkskolor” som gavs ut 1919 och som kan ses som den första läroplanen (SOU 2007:28, s.190) och därmed även den först kursplanen i ämnet slöjd. Efter denna har det kommit sex stycken läroplaner med tillhörande kursplaner som på olika sätt syftat till att utveckla och förändra slöjdämnet. Bland annat har ämnet gått från att heta goss- och flickslöjd, till att idag bara heta slöjd. Man talar idag om ett ämne med processfokus att jämföra med ett tidigare produktfokus. Och den tidigare strikta uppdelningen mellan slöjdarternas olika material har i de senaste kursplanerna bytts mot en uppmaning att upplösa dessa gränser för att kunna arbeta mer ämnesöverskridande.

Slöjdämnet är som sagt i ständig förändring, och då detta arbete skrivs är det endast några få månader kvar tills en ny kursplan i ämnet skall implementeras i landets grundskolor och slöjdsalar. Även denna gång skiljer sig det nya styrdokumentet från sin föregångare, denna gång med en större tonvikt på kunskap och klara riktlinjer om olika tekniker som eleverna efter genomgången utbildning skall behärska. Denna nya fokusering gör att det blir intressant att titta på hur det sett ut tidigare i ämnets historia och se om paralleller och lärdomar kan dras från tidigare styrdokument i ämnet.

1.2 Problemformulering

Nya läroplanen Lgr 11, har efter kritik mot brister i den tidigare läroplanen utformats med större fokus på tydliga kunskapskrav (SOU 2007:28). I slöjdens kursplan märks detta inte minst av hantverkliga sådana, bland annat står följande under rubriken syfte:

Undervisningen i ämnet slöjd ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i olika hantverk och förmågan att arbeta med olika material och uttrycksformer. (s. 85)

Kanske har denna ökade betoning på hantverkets kunskaper i slöjden att göra med den gymnasiereform (GY 2011) som också genomförs under höstterminen 2011, då man går från att alla gymnasieprogram skall vara högskoleförberedande till att även innefatta program som är rent yrkesförberedande och att man därför måste se till att elever i grundskolan har med sig grundläggande färdigheter även för dessa program.

Vilka praktiska konsekvenser denna förändrade läroplan kommer att få i undervisningen får framtiden utvisa, men de förändrade styrdokumentet gör att verksamma lärare måste förändra sitt sätt att undervisa. För att göra denna förändring måste det vara relevant att närmare undersöka vad en rimlig tolkning av begreppet hantverk är och hur man kan arbeta med detta i slöjdämnet. Följande uppsats är en början på detta arbete.

1.3 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att studera slöjdämnet ur ett hantverksperspektiv. Detta eftersom hantverksbegreppet i den kommande kursplanen Lgr 11 har fått en central plats vilket innebär att nya, såväl som redan verksamma slöjdlärare på något sätt måste förhålla sig till begreppet. Uppsatsen skall inte ses som en guide i hur man som slöjdlärare skall undervisa i hantverk inom ramen för slöjdämnet, då detta är ett ansvar som ligger på skolverket och landets slöjdläroplaner. Men uppsatsen kan förhoppningsvis ge vägledning i hur lärare, gamla som nya kan förhålla sig till hantverksbegreppet och dess roll i styrdokumentet.

I arbetet kommer inte bara den kommande kursplanen och utrymmet för hantverkskunskap i denna behandlas och analyseras, utan uppsatsen har även en historisk dimension. En genomgång kommer att göras över vilket utrymme hantverkskunskaper har haft i slöjdämnet över tid, samt hur detta utrymme förändrats. Uppsatsen skall inte ses som normativ, i bemärkelsen att hantverk och hantverkskunskap är något som bör finnas i slöjdämnet, då ett sådant ställningstagande skulle kräva en betydligt mer omfattande utredning, utan målet med uppsatsen är att undersöka om och hur hantverket är en del av den svenska skolslöjden.

Uppsatsens konkreta frågeställningar är följande:

- Kan man tala om hantverkskunskaper i den svenska skolslöjden?
- Vad är hantverkskunskap?
- Hur har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid?
- Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen?

1.4 Metod

Avsikten med detta arbete är att studera slöjdämnet ur ett hantverksperspektiv och detta utifrån ovanstående frågeställningar. Följande avsnitt är en redogörelse för den metod jag använder mig av för att få svar på dessa frågor.

Den första frågan, *Kan man tala om hantverk i den svenska skolslöjden?* Är en fråga som jag visserligen redan innan undersökningen är gjord tror mig få ett jakande svar på, men som ändå måste undersökas för att vidare analys skall vara meningsfull. För att kunna svara på

denna fråga kommer jag först att göra en genomgång av hantverksbegreppet, vilket sammanfaller med uppsatsens andra fråga, *Vad är hantverkskunskap?* och sedan ”pröva” slöjdens kursplaner mot denna definition. Detta kommer förhoppningsvis även leda fram till en snävare definition av begreppet hantverk som kan appliceras på just slöjddämnet.

För att ta reda på uppsatsens tredje och fjärde fråga, *Hur har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid?* respektive *Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen?* kommer jag att använda mig av en kvalitativ innehållsanalys. Denna analys utgår från ECA-metoden, Ethnographic Content Analysis, (eller Qualitative Content Analysis) framtagen av David L. Altheide (1996). Hela metoden består av 12 steg i 5 olika faser. De olika faserna är a) hitta dokument att analysera b) gör ett protokoll c) organisera upp materialet d) analysera materialet samt e) skriv en rapport (Altheide, 1996, s. 23). De 12 stegen Altheide (2006) beskriver uppfattar jag som förtydligande och forskarhandledning i utförandet av de 5 faserna och inte som obligatoriska delar i metoden, varför jag valt att inte närmare gå in på dessa.

Fördelen med att använda sig av en kvalitativ innehållsanalys istället för en kvantitativ dito, vilket hade kunnat vara ett alternativ, är att man med denna valda metod kan sätta in texten i en kontext. Det vill säga kunna se vad som sägs mellan raderna eller se texten i det sammanhang den är skriven i.

Hade man istället valt en kvantitativ analys hade dessa möjligheter försvunnit, eftersom det då handlar om att räkna hur ofta vissa indikationsord förekommer i de olika dokumenten och sedan utifrån detta dra slutsatser. En kvantitativ metod hade kanske kunnat fungera om texterna för analysen hade varit fler eller mer omfattande, men då det i detta fall handlar om kursplaner som i vissa fall bara består av några få sidor skulle ett ord som förekommer två gånger i ett dokument kunna visa på en 100 procentig ökning i jämförelse med ett dokument där det bara förekommer en gång. Att dra slutsatser utifrån ett sådant, visserligen påhittat men ändå talande exempel, skulle knappast kunna anses vara pålitligt.

En nackdel med att använda en helt kvalitativ analysmetod är risken att analysen blir präglad av forskarens egen förförståelse och åsikter. Detta är något som självklart måste vägas in som en riskfaktor, men något som inte nödvändigtvis behöver innebära problem. I denna uppsats kommer jag för att kringgå detta eventuella problem vara så tydlig som möjligt i redovisningen av analysmaterialet. Detta för att läsare skall se vad mina tolkningar bygger på och själv ha möjlighet att bedöma om dessa verka rimliga. I denna undersökning tror jag dock att de förutfattade meningar som jag skulle kunna ha om det undersökta ämnet (hantverket i slöjden) snarare gynnar än missgynnar undersökningen. Detta då en högskoleexamen i bygghantverk kan tänkas tillföra kunskap och perspektiv på ämnet som annars skulle förbigåtts.

Analysen kommer alltså att genomföras med hjälp av denna kvalitativa metod. Tillvägagångssättet blir att kursplaner från ämnet slöjd samlas in. Ett protokoll tillverkas bestående av olika hantverkskategorier. Dessa kategorier utgår från en tydlig genomgång av

hantverksbegreppet. Texten i varje kursplan gås igenom och relevanta delar tolkas och sorteras in i protokollets kategorier. Materialet i protokollet analyseras och resulterar i en rapport, det vill säga denna uppsats.

Materialet som kommer att genomgå denna analys är kursplaner inom ämnet slöjd från och med Otto Salomon och Hulda Lundins tid (sekelskiftet 1800–1900) till den kommande kursplanen i Lgr 11. Detta innefattar följande material:

- Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919
- Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955
- Läroplan för grundskolan Lgr 62
- Läroplan för grundskolan Lgr 69
- Läroplan för grundskolan Lgr 80
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet Lgr 11

I uppsatsens undersökning är det dock inte hela läroplanerna, eller i de tidigare versionerna undervisningsplanerna, som analyseras utan bara kursplanerna för slöjdamnet. När det gäller kursplanen i slöjd under Lpo 94 så är det den senaste versionen som finns med i *Kursplaner och betygskriterier 2000* (Kpl 2000) som kommer att användas. Detta för att det är den som är aktuell då denna uppsats skrivs samt att jag tycker att jämförelsen mellan denna och kommande kursplan (Lgr 11) är mer relevant än att jämföra kursplanen som utkom i samband med läroplanen 1994. Då jag i denna uppsats refererar till Lpo 94 är det således kursplanen Kpl 2000 som menas. Tilläggas kan dock att mycket lite är förändrat i kursplansversionen från 1994 och den som utkom 2000.

Att jag väljer kursplaner för analysen beror på att jag förutsätter att dessa styrdokument ger en bra bild av den slöjdundervisning som bedrivits i svenska skolor. Naturligtvis skiljer sig undervisningen åt från skola till skola och mellan olika slöjdlärare, men styrdokumenten är något som alla lärare måste förhålla sig till och utgör därför ett lämpligt material för denna analys. Att analysera kursplaner i forskning kring skolan och dess förändring är inget nytt. Denna metod använde bland andra Kajsa Borg i sin avhandling om förändring i slöjden (Borg, 1995).

1.5 Avgränsningar

Jag kommer i denna uppsats behandla den del av den svenska skolslöjden som kan kopplas till hantverket i ämnet och hur detta har förändrats över tid. Uppsatsen kommer att röra vilken roll hantverkskunskaper i ämnet har idag och haft tidigare. Om dessa kunskaper fått mer eller mindre plats kommer bara att kunna relateras till vilket utrymme eller fokus liknande kunskaper har haft tidigare eller senare i historien. Uppsatsen kommer alltså inte visa om hantverkskunskaperna blivit fler eller färre till förmån eller till nackdel för någon annan del av ämnet. När jag i uppsatsen talar om ”utrymme” för hantverkskunskaper i slöjden, eller närmare bestämt i slöjdens olika kursplaner skall detta inte förstås enbart som volym (även

om denna aspekt också ingår) utan också vilken betoning eller roll dessa kunskaper har i ämnet.

Undersökningen kommer bara att röra den del av den svenska skolslöjden som skulle kunna benämnas träslöjd. Detta innebär att de delar som specifikt hör till metall, textil, läder eller något annat material inte kommer behandlas. De delar av kursplanerna som behandlar ämnet i mer generella ordalag kommer dock att ingå i denna uppsats analys.

Undersökningen utgår från en analys av ämnets styrdokument. Detta medför att arbetet inte kommer att kunna ge svar på hur hantverksbetoningen i ämnet slöjd i praktiken ser ut i landets skolor, utan snarare vad beslutsfattare och utformare av skolans styrdokument har för politiska avsikter med ämnet slöjd, rörande just hantverket i ämnet.

Att undersöka de faktiska effekterna av dessa dokument, det vill säga hur själva undervisningen i ämnet ser ut idag, och sett ut över tid hade självklart varit mycket intressant men är tyvärr inget som går att genomföra inom ramen för detta arbete.

1.6 Teori

Då jag i min undersökning kommer att analysera slöjdens styrdokument, gamla och nya, kan det vara på sin plats att säga något om varför just dessa dokument lämpar sig för en analys av ämnet slöjd, hur det kommer sig att man alls kan dra några slutsatser om ett helt ämne utifrån några få sidor text. Förklaringen till detta heter läroplansteori. Ett forskningsfält som beskriver sambanden mellan skolan, samhället och politiken.

Forskare inom läroplansteori studerar bland annat de processer och förutsättningar som leder fram till en ny läroplan. De behandlar frågor som vilka värderingar och kunskaper som väljs ut, hur de konkreta dokumenten formuleras och tolkas, hur processen går till vid utformningen av styrdokumentet samt hur dokumenten sedan styr undervisningen. Forskare inom området tittar även på den läroplanskod som ligger till grund för läroplanen, en kod som formas av sin samtids materiella, kulturella, politiska, administrativa och pedagogiska villkor och processer (Lundgren, 1983).

Forskningen inom läroplans teori har över tid skiftat i fokus från att fram till mitten av 60-talet ha varit en närmast filosofisk disciplin där frågor rörande vad som "var gott" att veta diskuterades, med moral och samhällsnytta som viktiga inslag. Detta förändrades sedan till att mer betona frågor som varför samhället anser att vissa saker är så viktiga att alla skall lära sig detta och vilka det egentligen är som bestämmer vad detta viktiga är. Utvecklingen har även gått mot att studera vad utfallet av de olika styrdokumentet blir i praktiken, det vill säga vad som händer med styrdokumentet när de skall implementeras i verksamheten genom undervisningen och vad som påverkar detta (Linde 2000, s. 9-10).

Angående utvecklingen av läroplaner under nittonhundratalet, vilket är intressant för denna uppsats, skriver Linde (2000) att man kan se tydliga influenser av främst två inriktningar. Dels den amerikanska pragmatismen med Dewey (progressivismen) som central gestalt, som med slagorden "learning by doing" lyfte fram det aktiva deltagandet som grundläggande för lärande och skapandet av sin egen förståelse. Denna förändring sker som en reaktion mot synen på skolan som en plats där tidigare erövrade kunskaper reproduceras till kommande generationer, till att se skolan som en plats där eleverna får redskap att själva söka kunskap i

en värld i ständig förändring. Detta innebär en radikalt förändrad syn på kunskap och sanningar, då pragmatismen menar att sanningar är konstruktioner som människan gör, inte ”avspeglingar av verklighetens väsen” (Linde, 2000, s. 30). Den andra inriktningen som Linde (2000) tar upp och som påverkat läroplansutformningen är Habermas kritiska teori, i vilken det kritiska förhållningssättet står i fokus. Detta innebär ett kritiskt granskande av maktrelationer och olika intressens påverkan på samhället, då allt måste ses i sin specifika historiska och politiska kontext. För att detta granskande skall vara möjligt ses en störningsfri kommunikation som central och eftersträvansvärd (Linde, 2000, s. 30).

Linde tillåter sig även att spekulera om vad som kan komma att påverka utvecklingen av läroplaner i framtiden, och målar bland annat upp ett scenario då kunskapsbegreppets uppluckring i framtiden kan komma att mötas av en motreaktion, så kallad perennialism, då man fokuserar på det som är beständigt istället för det föränderliga (Linde, 2000, s. 43). Detta framtidsspekulerande kan man idag säga till viss del besannats i och med dagens skoldebatt och planerade skolreform, med utbildningsminister Björklund i spetsen, som kräver tydligare kunskapskrav i den svenska skolan.

1.7 Styrdokument i förändring

Då denna uppsats inriktar sig på att undersöka förändringar i ämnet slöjd (rörande hantverket) är det relevant att diskutera dessa förändringar utifrån några av de ovanstående uppräknade påverkansfaktorerna. Till exempel kan det vara intressant att fundera och resonera kring hur och varför kunskaper värderas olika i samhället vid olika tider. I Statens Offentliga Utredning (SOU, 2007:28) gör Ulf Linell en sammanfattning som beskriver utvecklingen av läroplaner och kursplaner under 1900-talet. Linell har förutom en generell analys av förändringar i läroplaner under 1900-talet, i likhet med denna uppsats, även tittat på kursplaner (1919–2000) i fyra specifika ämnen, biologi, svenska, bild och samhällskunskap, och diskuterar i rapporten förändringar som går att utläsa i de studerade ämnernas styrdokument. I Linells generella genomgång av läroplanerna under 1900-talet finner man flera förändringstrender. Följande stycke är en sammanfattning av dessa.

Läroplanen Lgr 62 innehåller tydliga riktlinjer om vad som är värt att lära ut i form av kunskapsstoff samt hur denna undervisning skall genomföras. Det rör sig således både om en pedagogisk- och innehållsmässig vägledning. Bakgrunden till detta var motivet att garantera en bred utbildning för alla med syfte att kvalificera eleverna för varierande arbetsuppgifter i samhället, samt fostra dem till goda demokratiska medborgare (Linell, 2007, s. 455). I och med att samhället förändras, med bland annat ökad omvärldspåverkan, högre utbildnings nivå, både i samhället som helhet och inom skolan, och större krav på flexibilitet, blir läroplanen Lgr 80 av en annan karaktär än dess föregångare. Läroplanen genomsyras av begreppen demokrati och jämlikhet, och större frihet ges till läraren att utforma undervisningen efter dessa ledord. I och med Lpo 94 har ytterligare ett steg bort från statlig styrning och mot ökad lokal frihet tagits, både i och med den decentraliseringsreform som genomförts, vilket innebar större möjlighet till lokal anpassning efter rådande förutsättningar, men även en ny typ av målformulering vilket gav undervisande lärare mer frihet att anpassa undervisningen

samtidigt som staten kunde säkerställa en grundläggande basutbildning (Linell, 2007, s. 454-455).

När det gäller utvecklingen av kursplaner skriver Linell (2007) att ”tendensen har varit att kursplanerna blivit mindre vägledande för undervisningen och mer problematiserande av vad som ses som väsentlig kunskap” (Linell, 2007, s. 456). De tydliga anvisningar som fanns i kursplanen Lgr 62, där det detaljerat beskrevs hur undervisningen skulle genomföras, byttes i senare kursplaner ut mot formuleringar som mer liknade en dialog, något som enligt Linell (2007) bland annat hade att göra med lärarkårens ökade utbildningsgrad. Detta innebar att det som tidigare angavs om vad som skulle ingå i form av undervisningsstoff och hur undervisningen i detalj skulle gå till reducerades till att ringa in vad kärnan i ämnet var och vad undervisningen skulle leda till samt att i mer generella drag beskriva undervisningen. I fråga om kunskapsinnehållet i undervisningen var utvecklingen liknande. I Lgr 62 var kunskapskraven tydligt beskrivna i form av färdigheter eller olika typer av kompetenser som eleverna skulle erhålla, medan det i senare kursplaner, vilket citatet ovan illustrerar, istället var ämnets kärna som beskrevs och utifrån detta blev kunskapsinnehållet i undervisningen föremål för diskussion (Linell, 2007, s. 457).

I de olika ämnen, vars kursplaner Linell tittat närmare på, kan man på ett konkret sätt se hur förändringarna som beskrivits ovan påverkat utformningen av ämnenas styrdokument. I beskrivningen av biologiämnets kursplan pekar Linell på en utveckling där tidigare tydligt definierad kunskap, i det här fallet botanik, i och med kunskapstillväxt på området går mot att bli mer och mer abstrakt och målen mer generella (Linell, 2007, s. 466). En annan förändring i ämnets kursplaner som Linell pekar på är formuleringar rörande hur eleverna skall tillägna sig olika kunskaper, vilket följande citat visar:

Dessutom finns en övergång från att inhämta given kunskap till att på egen hand ”konstruera” det egna vetandet, en förändring som speglar ett inflytande från senare års pedagogiska forskning... (Linell, 2007, s. 461)

I kursplanerna för ämnet bild pekar Linell (2007) på en förändring från ett färdighetsämne till ett bildämne, då innehållet utvidgas från att baseras på olika tekniker för att framställa bilder till att även innehålla fritt skapande och betona elevens lust att uttrycka sig. Ytterligare en förändring, möjligen påverkad av Habermas kritiska teori (Linde, 2000), är förändringen i Lgr 80 där bildkunskap blir bildanalys, och bildtolkning övergår till att formuleras som ”tolka och kritiskt granska bilder” (Linell, 2007, s. 466). Linell pekar också på en möjlig teoretisering av ämnet. Detta i och med att inslag som just bildanalys och andra, mer teoribetonade delar i senare kursplaner blir en del av det centrala innehållet. Han påpekar dock att denna teoretisering inte är självklar då momenten går att genomföra praktiskt samt att någon detaljerad instruktion, om hur undervisningen av dessa moment skall genomföras, inte finns.

1.8 Tidigare forskning

Trots att forskning inom slöjden är ett relativt nytt fenomen (Borg, 1995, s. 3) så finns det verk som är relevanta att nämna inför mitt eget arbete. Att tolka och studera skillnader i

slöjdens kursplaner är något som gjorts tidigare, dock ej någon undersökning där fokus legat på frågeställningar rörande hantverkets roll i slöjden. Nedan följer en sammanställning av relevant tidigare forskning på området:

Moreno Herrera, L. (1998) Cuban Sloyd: An evolutionary approach: theoretical perspective and empirical contribution

Syftet med avhandlingen är enligt författaren, att bidra med en djupare teoretisk förståelse av slöjdämnets utveckling för att på så sätt hjälpa till att ytterligare vidareutveckla den kubanska slöjden. I avhandlingen studeras den historiska utveckling som lett fram till dagens slöjdundervisning i Kuba, detta genom att bland annat studera den historiska utvecklingen av skolslöjden i Sverige och Finland. Att författaren lägger stor vikt vid ämnets historia förklarar han med att ”... inget meningsfullt bidrag kan åstadkommas om inte historisk utveckling och kunskapen fram tills idag tas med i beräkningen /.../ att analysera undervisningsidéers historia, och även dagens forskning inom fältet, har visat att dessa idéer ofta rör sig i cykler som ibland slutar där de en gång började” (Moreno Herrera, 1998, s. 15 förf. översättning).

Den del av avhandlingen som är mest intressant för denna uppsats är den historiska genomgången av den svenska slöjdens utveckling som författaren gör. I denna beskrivning målas svensken Otto Salomon upp som den pedagogiske slöjdens fader. Då han, inspirerad av finländaren Uno Cygnaeus som var den som lade grunden för slöjden som eget skolämne, 1875 startade den första slöjdläroverutbildningen på gården Nääs utanför Göteborg. Redan 1872 hade dock den första ”slöjdskolan för pojkar” startat på godset där det undervisades i bland annat snickeri, svarvning, korgtillverkning och stenhuggning. Undervisningen leddes av hantverkare och då Salomon tre år senare blev statlig inspektör för slöjdskolorna i Elfsborg insåg han att det rådde stor brist på lärare som kunde undervisa i ämnet och startade då Nääs slöjdläroverutbildning (Moreno Herrera, 1998, s. 45-46).

Salomons pedagogiska idé med slöjden som skolämne var bland annat en reaktion mot hur undervisningen gick till i skolan. Han ansåg att undervisningen blir ensidig om den bara innehåller teoretiska inslag vilket i sin tur påverkar elevernas moral negativt. Genom slöjdämnet kan man kombinera elevernas intresse för aktivitet med kunskap i undervisningen. Salomon menade också att ämnet skulle vara till hjälp för elever som har svårt att ”arbeta bara med huvudet” då ämnet kräver att både hand och huvud används. Att dessa elever då upptäcker sina färdigheter med händerna är något som ofta leder till ökad självkänsla (Salomon, 1892 i Moreno Herrera, 1998, s. 47-48).

Borg, K. (1995) Slöjdämnet i förändring 1962–1994

Författaren undersöker hur ämnet slöjd förändrats över tid från 1962–1994. Borg väljer att fokusera på aspekter som styr, respektive begränsar ämnet. I materialet som analyseras ingår de olika läroplaner som gällt under ovan angiven period (dock bara målbeskrivningarna i dessa dokument), slöjdläroverutbildningarnas kursplaner samt intervjuer med 12 yrkesverksamma slöjdlärare.

Den del i Borgs avhandling som främst berör mitt valda forskningsområde (hantverket i slöjden) är analysen av de olika läroplanernas målbeskrivningar. Borg väljer att dela in denna analys i 7 olika kategorier där en av kategorierna (kategori B) gäller ”Utveckla manuella

färdigheter” en kategori där även vardagsfärdigheter, kunskaper i olika metoder och handlingsberedskap ingår (Borg, 1995, s. 73). Resultatet av analysen, gällande denna kategori, kan sammanfattas av följande mening:

Den tydliga vinklingen mot slöjdprodukten och vilka slöjdtekniker som skall läras i Lgr 62, har sedan Lgr 69 förändrats till att tyngdpunkten läggs på processen, som i Lpo 94 innefattar hela kedjan från idé till värdering av den färdiga produkten. (Borg, 1995, s.79)

Analysen av läroplanerna är tydlig, men alltför liten för att ge svar på detta arbetes frågor. Bland annat finns det inget i analysen som visar hur betoning på hantverkskunskaper i slöjden ser ut före 1962 års läroplan eller hur betoningen på hantverket förändrats (bara att det går från produkt- till processfokus). Av naturliga skäl finns heller inte den kommande kursplanen med i analysen. Ytterligare en brist, som jag i min undersökning skall försöka ändra på, är att bara slöjdens målbeskrivning i de olika styrdokumenterna analyseras i Borgs undersökning. I detta arbete kommer hela dokumenterna analyseras, vilket jag tror kan tillföra undersökningen mycket, då jag menar att även betygskriterier och rekommenderad kursplanering kan tillföra något då jag försöker få en så heltäckande bild som möjligt av vad de olika styrdokumenterna betonar.

Kjosavik, S. (2001) Slöjdens utveckling i Norge 1860-1997. Hvorfor ble faget innført i skolen og hvilke begrunnelser ligger bak de faglige forandringer som har skjedd?

På samma sätt som Borg (ovan) studerat den svenska slöjdens utveckling över tid har Kjosavik gjort det samma med den norska slöjden. I artikeln beskriver han slöjdens tillkomst från ”husflidskole” (ung. husflitskola) till obligatoriskt skolämne. Därefter följer en metodisk genomgång av styrdokument från den första ”normalplanen” 1922 till läroplanen L97 som utkom 1996.

Bland de förändringar som tas upp finns utvecklingen från mallslöjd och tillverkning av enkla träföremål och kunskaper i verktygsanvändning till ett mer fritt skapande med barnets intresse och behov i centrum (Kjosavik, 2001, s. 176). Kjosavik visar även på en skillnad i målformulering där formuleringen går från att tydligt säga vad eleven skall lära sig till att beskriva vad ämnet skall bidra till att utveckla (Kjosavik, 2001, s. 178). En annan förändring är att ämnet under 60-talet slås ihop med teckning och handarbete till ämnet Forming som får en större betoning på estetiskt skapande (Kjosavik, 2001, s. 180-181). I och med 1996 års läroplan L97 byter ämnet åter namn, denna gång till Kunst og håndverk med en större betoning på kulturförmedling, kunskaper och reflektion (Kjosavik, 2001, s. 189). Kjosavik poängterar att det nya ämnet på nytt fokuserar på vad eleverna skall lära sig, något som man måste tillbaka till 1925 års läroplan för att finna:

Dermed synes planen ikke lenger å bygge sitt rasjonale primaert på individuell utvikling og fritt skapande arbeid, men på et definert utviklingsløp som beskriver hva eleven skal tilegne seg at kunnskap på hvert alderstrinn. I fagets historie må tilbake til lærplaner fra 1925 for å finne planer som var like presise på hva elevene skulle lære. (Kjosavik, 2001, s. 191)

Även beskrivningar som tidigare fanns i ämnet slöjd är nu tillbaka i styrdokumentet för konst og håndverk med bland annat riktlinjer om sammansättningsmetoder och materialkännedom som eleverna skall lära sig (Kjosavik, 2001, s. 191).

Brynjar Olafsson and Gisli Thorsteinsson (2010) Examining Design and Craft Education in Iceland, Curriculum development and present situation.

Texten är en artikel där det huvudsakliga syftet är att undersöka lärares och elevers attityd till ämnet Design and Craft (den isländska motsvarigheten till den svenska slöjden) i den obligatoriska isländska grundskolan. Detta för att bidra i diskussionen som förs angående ämnets status. Det intressanta, för denna uppsats, är främst den historiska genomgång författarna gör i början av artikeln där de visar ämnets uppkomst och förändring över tid. I denna genomgång beskrivs hur ämnet (då craft) först blev ett eget ämne i den isländska skolan 1942 efter att under lång tid ha influerats av de nordiska grannländerna, främst Danmark. 1977 bytte ämnet namn till Art and Handicraft, som då även innehöll bild och textil. Detta ämne höll sig relativt oförändrat till 1999 då craft åter blev ett eget ämne, men då som ett tekniskt ämne och med tillägget design i namnet (Design and Craft). Ett ämne som även finns kvar i den senaste isländska läroplanen 2007, men då med vissa förändringar. Några av dessa förändringar är att gamla slöjdvärden återinförts i ämnet (Menntamálaráðuneytið, 2007 i Olafson & Thorsteinsson 2010 s. 43). Ämnet har också blivit mer hantverksinriktat, vilket följande citat visar:

...the new curriculum now focuses more on the individual, and tasks are more craft-based than technological. The curriculum moves from the manufacturing process, for example, mass production, to handicraft-based processes. (Olafsson & Thorsteinsson, 2010, s. 44)

1.9 Hantverk och hantverksskunska

Då en stor del av fokus i detta arbete handlar om hantverket och dess roll i den svenska skolslöjden är en utredning av begreppet på sin plats, samt en tydlig definition av vad jag i fortsättningen menar då jag använder mig av begreppen hantverk och hantverksskunska. I Nationalencyklopedin står följande om begreppet hantverk:

hantverk, produktionssätt som innebär att hantverkaren själv svarar för hela tillverkningen. /.../ Hantverksteknik användes inom alla tillverkningsområden, och hantverk som produktionsform har dominerat långt in i 1900-talet. Det är först från 1800-talets mitt som en industriell tillverkningsteknik och produktionsform successivt tagit över. (NE, sökord "hantverk")

Under rubriken *Hantverkets teknikhistoria* står även följande:

Förmågan att använda redskap och tillägna sig ny kunskap var avgörande för människans utveckling. /.../ Användningen av flinta och andra stenarter för yxor, knivar, spjutspetsar, skrapor osv. visar på avancerade tekniska färdigheter flera hundra tusen år före vår tideräkning. Olika material gav olika tekniker, t.ex. för att bygga, plöja, forma lerkärl, fläta, knyta, tvinna osv. (NE, sökord "hantverk")

Dess två citat visar på två olika betydelser av begreppet hantverk. Den ena betydelsen är hantverk i kontrast till industri, det vill säga har med produktionen av ett föremål att göra. I hantverksfallet handlar det om att personen (hantverkaren) har kontroll på hela produktionskedjan till skillnad från det industriella produktionssättet där en arbetare enbart har kontroll över en liten del i produktionsprocessen.

Den andra betydelsen av begreppet handlar om personens förmåga och färdighet att använda sig av någon form av verktyg.

På Wikipedia står följande att läsa:

Hantverk är ett produktionssätt som utförs för hand. Utövaren behärskar ofta hela processen och det färdiga resultatet beror på i hög grad hantverkarens yrkeskunskap och individuella förmåga eller fallenhet. (Wikipedia, sökord "hantverk")

I detta citat betonas handen som central i begreppet, något som också själva ordet "hantverk" tycks vara ett bevis på. Men även här är kontrollen av hela processen viktig och "yrkeskunskap" som man skulle kunna tolka som att även erfarenhet och övning är centrala delar.

Angående handens betydelse i begreppet riktar forskaren Peter Sjömar kritik mot denna alldeles för onyanserade definition av hantverksbegreppet och hantverkskunskap i artikeln *Hantverkarens kunskap* i antologin *Hantverkslaboratoriet* (Sjömar, 2011). I artikeln ägnar sig Sjömar åt att reda ut vad hantverk är ur ett kunskapsperspektiv. Resonemanget kretsar kring begreppen teoretisk- respektive praktisk kunskap och att det är omöjligt, om ens önskvärt, att göra denna uppdelning. Sjömar vänder sig mot den, i hans mening, fördomsfulla uppfattningen att hantverk skulle vara något själlöst (beskrivning hämtad ur Bonniers svenska ordbok från 2006) och menar att det fordrar mer än bara "handens kunskap" för att utföra ett gott hantverk. I artikeln tar han även upp konkreta exempel från sin egen forskning som stärker denna tes. Sjömar gör även kopplingar till slöjden, men då snarare till ordet än skolämnet, där han förklarar att ordet slöjd härstammar från det fornnordiska ordet slug, ett ord som knappast kan kopplas enbart till verksamhet med händerna.

1.9.1 Hantverkskunskap

När det gäller frågan om vad som skall anses vara det specifika med den kunskap som hantverkare besitter menar Sjömar att det handlar om kunskaper som varken kan placeras i det teoretiska eller i det praktiska facket. Sjömar förklarar detta med, även om han inte påstår sig ha det fulla svaret, att det inte räcker med att veta vilka procedurer som skall genomföras för att få den planerade produkten, utan att det på vägen krävs något mer. Han formulerar detta som "procedurtransformering" vilket innebär att man måste göra denna kunskap till sin egen, för att lyckas med utförandet (Personlig kommunikation, Sjömar, P. 2011-04-04). Sjömar är på detta område inspirerad av den närmast filosofiska diskussionen som handlar om tyst kunskap eller "tacit knowledge". Denna diskussion förs i polemik med de som menar att all kunskap är kommunicerbar, det vill säga att det som inte kan beskrivas eller förklaras inte kan räknas som kunskap. Som invändning mot detta menar de som hävdar motsatsen att kunskap

om hur till exempel ett instrument låter, en frukt smakar, eller i ett mer hantverksrelaterat sammanhang, hur det känns när hand, hyvel och brädan arbetar ihop inte är något som kan beskrivas fullt ut, utan är en kunskap som måste tillägnas den enskilde individen (Rolf, 1991). Följande citat beskriver tydligt detta resonemang:

... tyst kunskap handlar om kunskapens funktion. Kunskapens funktion utgöres eller användning manifesteras i en persons förmåga att mobilisera sin kunskap i handling eller i inhämtandet av ny kunskap. (Rolf, 1991, s. 28)

1.9.2 Hantverk och konst

Hantverk och konst är mer besläktat än vad det vid en första anblick kanske verkar. Till och med var det så att begreppet konst i slutet av medeltiden innefattade alla ”kvalificerade hantverk” (NE, 1993, s. 261). Eftersom skolslöjden idag har betydande estetiska inslag och det i dagligt tal talas om konsthantverk och konstslöjd blir dessa begrepp lätt sammankopplade. När det gäller slöjd i allmänhet, och denna uppsats i synnerhet är det därför viktigt att redogöra för hur begreppen kommer användas. Utgångspunkten i denna uppsats är att ett hantverksföremål primärt syftar till att fylla ett praktiskt behov, medan ett konstföremål istället skall väcka en reaktion hos betraktaren. Även om det krävs färdigheter som till exempel formgivning i bägge disciplinerna så handlar det i första hand om formgivning för en praktisk funktion, när det gäller hantverk, något som inte motsäger att det även kan uppfattas som vackert hos betraktaren.

1.9.3 Definition som ligger till grund för den kommande analysen

De olika förklaringarna och definitionerna ovan visar på en viss oenighet om vad begreppet hantverk egentligen innebär. Det tycks vara omöjligt att sätta fingret exakt på vad det är eftersom tolkningarna är många och varierande. Detta ger mig dock mod att göra en egen definition av begreppet (med utgångspunkt i ovanstående definitioner) och resonera kring de olika ställningstaganden jag gör.

Denna hantverksdefinition kan sammanfattas av följande sju punkter:

1. Tillverkning av produkter med praktisk funktion
2. Kunskap om material, verktyg, metoder och dess användning
3. Handlag skall vara avgörande för resultatet
4. Hantverket består av praktiska moment
5. Kontroll och ansvar för hela produktionsprocessen
6. Beprövade metoder
7. Hög kvalitet på utförandet och produkterna

Dessa punkter har jag kommit fram till genom följande resonemang. Punkt 1. *Tillverkning av produkter med praktisk funktion*, bygger på ett antagande om att hantverk handlar om att tillverka något. Detta något skall ha en praktisk funktion, det vill säga ett hantverksföremål skiljer sig från ett konstföremål, även om ett hantverksföremål kan vara vackert att titta på så är inte det estetiska värdet dess primära funktion.

Med punkt 2. *Kunskap om material, verktyg, metoder och dess användning*, menar jag att kunskap om material, verktyg och dess användning är en förutsättning för att ett gott resultat skall vara möjligt att uppnå. Detta hör tätt ihop med punkt 3. *Handlag skall vara avgörande för resultatet*, det vill säga en hantverkare i princip skall kunna göra om produkten som tillverkats och det skall vara kunskap, förtrogenhet och handlag som styr resultatet, inte tur eller slumpen.

Punkt 4. *Hantverket består av praktiska moment* (praktisk i benämning handling), innebär att en utförare av hantverk, inte bara i teorin kan känna till hur något skall göras, utan måste också praktiskt kunna utföra det. Dock handlar inte utförandet enbart om praktiska kunskaper, man måste ha en tanke och kunna motivera varför man gör något. Punkt 5. *Kontroll och ansvar för hela produktionsprocessen*, innebär att hantverkaren skall ha kontroll på hela tillverkningsprocessen. Det vill säga att man inte kan hävda att en person som utför ett enda moment på till exempel ett löpband utför ett hantverk. Punkterna 6. *Beprövade metoder* och 7. *Hög kvalitet på utförandet och produkterna*, innebär att utförandet samt de metoder och tekniker som används skall vara väl beprövade och skall garantera att föremålet som tillverkas håller en hög kvalitet.

1.9.4 Hantverket i slöjden

Då detta arbete handlar om hantverket i skolslöjden kommer min definition av hantverksbegreppet i alla avseenden inte direkt kunna appliceras på skolans slöjdundervisning. Detta eftersom det för det första är just slöjd- och inte hantverksundervisning det handlar om och för det andra för att det i skolan rör sig om en läroprocess där man får se undervisningen, i den mån den är riktad mot hantverk och hantverkskunskaper, som en väg mot ovanstående hantverkskriterier och inte färdiga sådana. Det vill säga att om styrdokumentet inte uppfyller alla de ovan uppställda målen så behöver detta inte innebära att undervisningen saknar hantverkskunskap. Däremot så är betoningen på hantverket större ju fler av ovanstående kriterier som kan anses vara uppfyllda.

För att verktyget, som skall användas i detta arbetes innehållsanalys, skall bli så tydligt som möjligt, finns det även efter denna definition vissa modifikationer som behöver göras. Efter att ha gjort en snabbgenomgång av de olika styrdokumentet som skall analyseras framkom att ytterligare justeringar krävs för att instrumentet skall fungera tillfredsställande i analysen av kursplanerna. Följande frågor kommer att "ställas" till det material som skall analyseras angående hantverkskunskapers roll i slöjdundervisningen:

- Vilken typ av produkter tillverkas?
- Vad sägs om materialkunskap?
- Vad står det om kunskapen att använda olika verktyg?
- Vad står det om kunskapen att utföra olika tekniker?
- Vad står det om ansvaret för hela produktionen?

2 Undersökning

Följande kapitel består av uppsatsens undersökningsdel. Den del där de olika kursplanerna: Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919, Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955, Lgr 62, Lgr 69, Lgr 80, Lpo 94, Lgr 11 kommer att undersökas. Som beskrivits i metoddelen kommer dokumenten att analyseras kvalitativt, det vill säga stycken kommer att analyseras både utifrån vad som konkret står men också det som kan sägas stå mellan raderna. Detta för att få en så rättvisande bild som möjligt av innehållet. Hur de olika dokumenten förhåller sig till frågorna rörande ovanstående hantverkskriterier kommer att redovisas utförligt med utvalda citat om vad som står i de olika kursplanerna. I denna redovisning kommer ingen jämförelse att ske mellan de olika kursplanerna. Detta kommer senare i en separat jämförelsedel. Varje stycke i resultatredovisningen där en ny fråga redovisas inleds med en genomgång av vad som ingår i frågan som kommer att ställas till dokumenten.

2.1 Resultatredovisning

2.1.1 Vilken typ av produkter tillverkas?

Med frågan *Vilken typ av produkter tillverkas?* vill jag se om det i de olika kursplanerna anges om det är produkter, som syftar till att fylla praktiska-, funktionella- eller några andra behov, som skall tillverkas i slöjden. Här bör påpekas att det inte ligger någon värdering i vilken typ av produkter som tillverkas i slöjden, vilka behov eller syften de än skall fylla, utan bara en kategorisering där produkter som syftar till att fylla praktiska och funktionella behov, enligt resonemanget i avsnittet om vad hantverk är, ligger i hantverkskategorin medan produkter för till exempel utsmyckning eller för att skapa reaktioner hos betraktaren skulle hamna i en konstkategori (om en sådan funnits).

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919

Följande citat belyser vad som står angående vilken typ av produkter som kursplanen anger skall tillverkas i slöjden.

Vid urvalet av slöjdföremål bör iakttagas, att de äro praktiskt brukbara i hemmen eller arbetslivet eller vid lekar och idrottsövningar eller för undervisningsändamål samt att de äro lämpade efter ortens förhållanden. (s. 140)

Det handlar alltså om tillverkning av någon typ av bruksföremål med praktisk användning. I styrdokumentet står även angående tillverkningen av produkter att det handlar om enkla föremål som skall tillverkas, i anvisningarna för de lägre klasserna, medan ordet ”enkla” byts ut mot ”föremål med något svårare sammansättningar” (s. 138) i och med sjunde klassen.

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955

Dokumentet anger att det är praktiskt brukbara föremål i trä som skall tillverkas och att det i högre klasser kan röra sig om enkla möbler eller reparationer av husgeråd och möbler.

Vid urvalet av slöjdföremål bör tillses, att sådana väljes, som är brukbara i hemmen eller arbetslivet, vid lekar och friluftsliv eller för undervisningsändamål. (s. 143)

Elev bör få ta hem ett färdigt arbete särskilt om detta direkt kan användas av eleven själv till lek eller praktiskt ändamål, till gåva, till hemmets prydnade o. d. (s.143)

Ovanstående citat visar också tydligt att det i första hand rör sig om föremål som fyller en praktisk funktion, även om det också finns utrymme för prydnadsföremål. Med i kursplanen finns också en lång lista på förslag på föremål som skulle kunna tillverkas i slöjdundervisningen. I denna lista är en stor majoritet föremål med just praktisk funktionell användning.

Lgr 62

Kursplanen anger att det handlar om tillverkning av träföremål som till en början, i de lägre klasserna, främst handlar om leksaker vilket följande citat, rörande undervisning i årskurs 3 visar:

Lämpliga arbetsuppgifter är förfärdigande av klotsleksaker, modeller i form av klotsbyggnader /.../ klotsljusstakar, olika slag av julpynt, utrustning till julspel och dramatiseringar etc. (s. 331)

Senare åldrar övergår till mer utav hemmets bruksföremål (även om också föremål för lek, friluftsliv och idrott finns med här).

Lgr 69

I kursplanen beskrivs inte konkret vilken typ av produkter som skall tillverkas i slöjdundervisningen. Det som sägs angående föremålen är istället:

Fritt gestaltande arbete och arbete med funktionella föremål. (s. 156)

Detta skall leda till att utveckla elevers skapande förmåga samt att genom manuell arbete lösa olika uppgifter.

Lgr 80

I dokumentet sägs väldigt lite om vad eller vilken typ av föremål som skall produceras i slöjden, men att föremål skall produceras står. Det som ändå finns med angående föremållstillverkning är följande:

Framställa föremål i hårda och mjuka material (s. 131) och Arbeta med olika material och metoder samt underhålla, reparera och återanvända (s. 131)

Lpo 94:2000

Kursplanen säger inget konkret om vilken typ av produkter som skall produceras. Men i den del som handlar om betygskriterier står, i det högsta betygskriteriet, att:

Eleven värderar på ett realistiskt sätt sin arbetsinsats och sin produkt ur funktionella och estetiska aspekter. (s. 4)

Detta kan tolkas som att produkterna skall besitta dessa egenskaper, det vill säga funktionella och estetiska.

Lgr 11

I dokumentet anges inte vilka typer av föremål som skall tillverkas men nedanstående citat, från dokumentets inledande stycke, tolkar jag som att de föremål som skall tillverkas i slöjden skall fylla både praktiska och estetiska behov.

Att tillverka föremål och bearbeta material med hjälp av redskap är ett sätt för människan att tänka och uttrycka sig. Slöjdande är en form av skapande som innebär att finna konkreta lösningar inom hantverkstradition och design utifrån behov i olika situationer. (s. 85)

2.1.2 Vad sägs om materialkunskap?

Frågan, *Vad sägs om materialkunskap?* syftar till att se i vilken mån materialkunskaper tas upp i de olika kursplanerna. Själva begreppet materialkunskap är ett stort begrepp, som innefattar en mängd olika material, och en fråga som skulle kunna delats upp i flera olika kategorier. Jag har trots detta valt att ha det som en enhetlig kategori, mycket på grund av att det ofta är just det ospecificerade begreppet material som används i kursplanerna vilket gör det omöjligt att veta om det har med trä, textil, metall eller något annat material. Trots detta ospecificerade begrepp går det inte att bortse ifrån att materialkunskap är något som behandlas i slöjddämnet.

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919

Kursplanen anger tydligt att materialet som används i slöjden skall studeras, vilket beskrivs på följande sätt:

Det arbetsmaterial, som kommer till användning i de olika slöjdarterna, bör göras till föremål för iakttagelser och samtal i syfte att bibringa lärjungarna närmare kännedom om detsamma... (s. 141)

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955

Både i kursplanens målbeskrivning och på flera andra ställen i texten poängteras vikten av materialkännedom. Följande står i målbeskrivningen:

Undervisningen i slöjd skall ge eleverna kännedom om de vanligaste slöjdmaterialen... (s. 140)

Lgr 62

Materialkännedom omnämns på flera ställen i texten, bland annat som följer:

Undervisningen skall också ge kännedom om materialens egenskaper... (s. 320) och Upplysningar om det material som används, bör ingå som ett naturligt led i undervisningen. (s. 332)

Lgr 69

Materialkunskap har fått en stor plats i kursplanen och finns bland annat med under rubriken huvudmoment i alla de olika stadierna (låg, mellan och hög). Det finns även en rubrik i dokumentet som heter just materialkännedom och materielvård där följande står att läsa:

Genom studium av olika material bör eleverna bibringas kunskaper om materialens beskaffenhet, egenskaper och användningsområden samt om deras ekonomiska värde. Det är därför av största vikt att eleverna har tillgång till ett rikhaltigt grundsortiment av material, som de blir förtrogna med och som tillåter många variationer i uttryckssätt och teknik. Efter hand bör eleverna erhålla kännedom om hur ifrågavarande material behandlas och om hur material förvaras och vårdas. (s. 160)

Lgr 80

I kursplanen finns materialkunskap beskrivet på så sätt att den anger att eleverna:

... skall få lära sig använda olika material... (s. 129) och i lågstadiet skall eleverna:
Undersöka och pröva olika materials egenskaper och användningsområden. (s. 130)

Även formuleringar som anger att eleverna skall välja olika och lämpliga material och arbeta med dessa finns.

Lpo 94:2000

Material är en central del av kursplanen. Begreppet används främst när det gäller elevens val av material till sitt eget slöjdprojekt och vilka konsekvenser valet får:

... utveckla förståelse av hur materialval /.../ påverkar en produkts funktion och hållbarhet. (s. 1)

Lgr 11

I dokumentet finns materialkunskapen med bland annat under rubriken centralt innehåll där det, lite olika för de olika årskurserna, anges att det är centralt i ämnet att känna till olika materials egenskaper och hur man kan använda och kombinera dem. Under rubriken syfte står även följande:

Undervisningen i ämnet slöjd ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i /.../ och förmågan att arbeta med olika material och uttrycksformer. (s. 85)

2.1.3 Vad står det om kunskapen att använda olika verktyg?

Frågan, *Vad står det om kunskapen att använda olika verktyg?* Handlar om att se i vilken mån de olika styrdokumenterna betonar kunskapen att kunna hantera olika verktyg så som de ändamålsenligt är avsedda att användas.

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919

I kursplanen läggs det stor vikt vid kunskapen att använda olika verktyg och det finns anvisningar för vilka verktyg som eleverna skall lära sig hantera vid olika årskurser. Närmare tio olika verktyg finns angivna som eleverna skall känna till hur de används och vårdas. Även riktig arbetsställning poängteras i dokumentet:

Av synnerlig vikt är, att lärjungarna erhålla nödig undervisning om verktygens användning, vård och iordningställande samt att de tillhållas att med största aktsamhet hantera desamma. /.../ Särskild uppmärksamhet bör ägnas däråt, att lärjungarna under arbetet föra verktygen på rätt sätt och att de vid allt arbete intaga goda arbetsställningar. (s. 141)

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955

I dokumentets målbeskrivning står att slöjden bland annat skall ge eleverna grundläggande färdighet, att för hemmets behov, använda de vanligaste verktygen. Dessa verktygskunskaper behandlas främst i tredje och fjärde klassen, för att i senare åldrar övergå till olika tekniker där verktygskunskapen ingår. Även vård av verktygen anges som ett viktigt moment och att eleverna har rätt arbetsställning när de använder verktygen.

... användning och vård av verktyg och maskiner, lämpliga arbetsställningar... (s. 146)

Lgr 62

I styrdokumentets mål finns verktygskänedom med som begrepp. Detta konkretiseras senare i anvisningar om vilka verktyg eleverna får övning i (i samband med förfärdigande av föremål) i de olika lärostadierna. Dessa anvisningar är på flera ställen mycket detaljerade om hur undervisningen skall gå till och vilka moment som skall genomföras. I kursplanen poängteras även vård av verktygen och hur de används och uppmaning om att tillrättavisa om fel arbetsställning används.

Redan från början bör stor vikt läggas vid att riktiga arbetsställningar intas vid verktygens användning. Detta bör ständigt övervakas så att felaktigheter kan motverkas, innan de blir innöta. (s. 330)

Lgr 69

I dokumentet står att eleverna skall lära sig hur de vanligaste verktygen fungerar och hur de skall vårdas. Även arbetsställningar och verktygens namn anges som viktiga moment, vilket följande citat visar:

Arbetets utförande och verktygens användning bör uppmärksammas i undervisningen. Det är sålunda av stort värde för ett framgångsrikt arbete, att undervisning om riktiga arbetsställningar, handgrepp, tekniska moment och metoder samt verktygens namn och funktioner meddelas redan från början. (s. 159)

Lgr 80

I kursplanen handlar det inte så mycket om att eleverna skall få lära sig hur verktygen skall användas, utan mer om ett experimenterande där de själva tar reda på detta i syfte att öva sin motoriska förmåga vilket följande citat hämtat från målbeskrivningen visar:

De skall pröva och upptäcka hur redskap och verktyg används och därigenom utveckla sin motorik. (s. 129)

Det talas även om att ämnet skall ge eleverna nödvändig handlingsberedskap som alla behöver i vardags- och arbetsliv. I denna handlingsberedskap kan man tänka sig att även verktygskänedom ingår. Trots citatet ovan där det handlar om att eleverna skall pröva sig fram står det under rubriken huvudmoment (på lågstadiet) att tillämpning av riktiga handgrepp och arbetsställningar skall ingå.

Lpo 94:2000

Under rubriken, mål att sträva mot, står det att undervisningen i slöjd skall sträva mot att eleven tillägnar sig vissa kunskaper och förmågor. Där ingår bland annat erfarenheter av olika verktyg och redskap. Under avsnittet, ämnets karaktär och uppbyggnad, står också följande:

Under genomförandet utvecklar eleverna sin förmåga att arbeta manuellt /.../ Ämnet ger också kunskaper om material och om hur verktyg, redskap och maskiner fungerar... (s. 2)

Under dokumentets uppnåendemål nämns också där att eleven skall kunna hantera verktyg och redskap på ett funktionellt sätt.

Lgr 11

I kursplanens inledning står det att bearbetning av olika material och tillverkning av föremål med hjälp av verktyg är ett uttryckssätt för människan. I dokumentet läggs alltså en ganska stor tonvikt på verktygsanvändningen och kunskapen kring detta, och under rubriken, centralt innehåll, står följande:

Handverktyg och redskap, hur de benämns och hur de används på ett säkert och ändamålsenligt sätt (s. 86-87)

Detta, handverktyg och redskaps användning på ett ändamålsenligt sätt, är något som återkommer även i de olika betygskriterierna men då med tillägget ”med precision” i den högsta betygsnivån.

2.1.4 Vad står det om kunskapen att utföra olika tekniker?

Frågan, *Vad står det om kunskapen att utföra olika tekniker?* Kan tyckas stå nära ovanstående fråga om verktygsanvändningen, och i vissa fall är gränsen också tunn, men det finns ändå skillnader. Dessa kan belysas med några enkla exempel. Kunskapen att såga skulle man kunna sammanfatta med att veta hur man rör sågen fram och tillbaka över en bräda med avsikt att kapa, alternativt klyva, denna. Och har man kunskapen att använda ett stämjärn så vet man att och hur man avverkar material med hjälp av detta (och eventuellt en klubba). Detta har att göra med kunskapen att använda verktygen. Skall man sedan utföra en teknik, exempelvis någon av sammansättningsteknikerna sinkning, gradning eller centrumtappning så måste man även veta vart man skall såga, stämma eller borra för att sammansättningen skall fungera, inte bara hur de olika verktygen används.

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919

I kursplanen anges att eleverna skall lära sig en mängd olika tekniker. Det rör sig då om olika typer av sammansättningar. Dessa sammansättningar blir mer avancerade ju högre upp i klasserna man kommer. I anvisningar för sjunde klass står följande:

Förfärdigande av föremål med något svårare sammansättningar, såsom olika slag av sinkning, tappning och slitsning... (s. 138)

I tidigare klasser rör det sig istället om bland annat limning, borrhoppning och gradning.

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955

Olika tekniker och metoder tar upp en stor plats i kursplanen. De anvisningar som handlade om verktygsanvändning i de tidigare klasserna övergår från och med femte klass till olika typer av sammansättningstekniker. Dessa blir mer och mer avancerade ju äldre eleverna blir. Några exempel på tekniker som anges är bland annat spårfogning, centrumtappning, sinkning och gradning. I dokumentet finns också en uppmaning att ha planscher, som beskriver olika sammansättningar, hängande i slöjdsalen:

Om möjligt bör även finnas planscher och särskilda ritningar, som åskådliggör tillvägagångssättet vid mera komplicerade sammansättningsarbeten, såsom sinkning, gradning, tappning och slitsning, samt också för eleverna avsedda handledningar. (s. 147)

Lgr 62

I kursplanen finns anvisningar om olika typer av slöjdtekniker som skall ingå i undervisningen vid de olika lärostadierna. Dessa tekniker går från att på lågstadiet vara ”enkla” till att på mellan- och högstadiet bli mer avancerade. Exempel på slöjdtekniker på högstadiet är följande:

... fogning, sinkning, gradning, sargtappning, svarvning. (s. 328)

Det finns även anvisningar om att använda hjälpmedel i form av planscher vid undervisningen av mer komplicerade sammansättningstekniker.

Lgr 69

I dokumentet finns anvisningar om att bland annat sammansättningar skall ingå som huvudmoment på låg och mellanstadiet. Nivån på dessa skall börja med de mest grundläggande för att sedan utökas till mer avancerade om intresse hos eleverna finns:

Arbetsteknikerna kan varieras ytterligare och mera komplicerade sådana kommer till användning, när elevernas individuella intressen och anlag gör det möjligt och lämpligt. (s. 158)

Lgr 80

I kursplanen står att eleverna skall lära sig bearbeta, forma och sammansätta bland annat trä. Detta skall ske genom val av lämpliga metoder. Någon specifik metod eller teknik tas inte upp. Utan anvisningen står i mer generella ordalag. Följande står till exempel under rubriken produktion och konsumtion på högstadiet:

Välja och arbeta med lämpliga metoder... (s. 131)

Lpo 94:2000

I dokumentet behandlas teknikkunskaperna på så sätt att eleven, under genomförandet av sitt slöjdprojekt, blir förtrogen med bland annat olika arbetsmetoder. Även i bedömningen av elevens arbete läggs vikt vid dennes förmåga att välja lämpliga tekniker och metoder för att lösa uppstådda problem. I Kriterier för betyget Väl godkänt står bland annat följande:

Eleven formger och framställer sina slöjdarbeten utifrån kunskaper om material, arbetsmetoder, tekniker och redskap. (s. 4)

Lgr 11

Kursplanen tar i avsnittet, centralt innehåll, upp hantverkstekniker som en punkt. Dessa går från att vara enkla i de lägsta årskurserna för att sedan bli mer avancerade. I dokumentet finns anvisningar om några olika tekniker (till exempel svarvning och urholkning) men dessa skall förmodligen inte ses som absoluta inslag i undervisningen, utan ses mer som ett exempel på att undervisningen i ämnet skall innehålla olika tekniker. Även begrepp som används i samband med teknikerna skall ingå i undervisningen. Också i betygskriterierna finns hantverkstekniker med som ett kriterium. Följande står till exempel i kunskapskraven för betyget C i slutet av årskurs 9:

I arbetet med några hantverkstekniker kan eleven använda handverktyg, redskap och maskiner på ett säkert och ändamålsenligt sätt. (s. 3)

2.1.5 Vad står det om ansvaret för hela produktionen?

När det gäller frågan, *Vad står det om ansvaret för hela produktionen?* Så handlar detta om att se i vilken mån det i kursplanerna anges att eleverna skall vara med i alla delar av produktionen. Det vill säga undersöka om det i dokumenten står att eleverna skall göra övervägda val för att nå ett slutresultat vad det gäller hela produktionens delar, från val av virke och tekniker till slutbearbetningen, eller om dessa val görs av någon annan.

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919

I dokumentets inledning står att ämnet syftar till att eleverna (lärjungarna) skall lära sig att självständigt förfärdiga föremål. Under själva undervisningen handlar denna självständighet dock mest om att eleverna kan välja mellan några olika typer av modeller, även om det också poängteras att modellserierna som finns inte skall ses som bindande. Det skrivs också att om eleven har ett förslag, där de viktigaste övningarna ingår, kan detta godkännas:

... efter lärarens beprövande få utesluta vissa föremål i modellserien/.../ och istället förfärdiga andra föremål efter fritt val, varvid dock må tillses, att han icke går miste om någon av de viktigaste övningarna. (s. 140)

Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955

Undervisningen bör så bedrivas, att den utvecklar elevernas praktiska omdöme och händighet, deras förmåga till självständigt och skapande arbete... (s. 140)

Detta står i dokumentets inledande del och poängterar vikten av elevens självständiga förmåga. Under rubriken anvisningar (allmänna synpunkter) står även följande:

Lärjungarna skall systematiskt övas att arbeta under eget ansvar och därvid utnyttja olika slags arbetsmaterial, göra egna iakttagelser och beräkningar på grundval därav dra slutsatser. (s. 142)

Längre fram står även att undervisningen i slöjd inte får bindas till vissa modellserier, utan skall utgå från lärjungarnas förutsättningar. Detta sammantaget ger en bild av att undervisningen enligt styrdokumentet skall syfta till att eleven (lärjungen) skall ta så stort ansvar som möjligt i produktionen.

Lgr 62

I målbeskrivningen står att slöjdundervisningen bland annat har till uppgift att se till att elever självständigt genomför och planerar ett arbete. Egna förslag på arbeten uppmuntras och moment som kostnadsberäkning och beskrivning av det egna arbetet finns med. Dock påpekas det att det är viktigt att de förslag som eleverna har måste uppfylla undervisningens syfte vilket följande citat visar:

Eleverna bör stimuleras att söka utforma egna förslag till arbeten, och stor hänsyn bör tas till deras önskemål, i den mån dessa kan förenas med undervisningens syfte. (s. 329)

Lgr 69

I kursplanen anges att de manuella färdigheter hos eleven, som ämnet skall bidra till att utveckla, är förutsättningar för att eleven skall kunna genomföra självständiga arbeten. Detta, det självständiga arbetet, är något som poängteras som viktigt på flera ställen i dokumentet. Bland annat står följande:

Elevens utveckling till självständighet i arbete och värderingar utgör ett viktigt led i undervisningen. Detta innebär bland annat, att slöjdprodukten bör framgå som ett resultat av elevens egna ansträngningar... (s. 157)

Det sägs också att de förslag till arbetsområden som finns inte skall ses som absoluta utan eleverna skall ha goda möjligheter att bidra till planeringen av områden och arbetsuppgifter. Självständiga arbeten och möjligheten att påverka planeringen av undervisningen skulle kunna tolkas som att undervisningen syftar till att eleverna i möjligaste mån skall ha ansvar för produktionen.

Lgr 80

I dokumentet finns inte särskilt mycket som har med ansvar för hela produktionen att göra. Det som skulle kunna tolkas som detta handlar om att eleverna skall:

Planera genom skiss- arbets- och mönsterritningar /.../ Beräkna och beskriva det planerade arbetet. (s. 130)

Lpo 94:2000

Centralt i kursplanen är det som beskrivs som slöjdprocessen. Denna process innebär att eleverna skall planera alla steg från idé till färdig produkt. Detta skulle kunna tolkas som att eleverna skall ha kontroll och ansvar för hela produktionen. Följande står om denna process:

Detta helhetsperspektiv skapar förståelse för en produktionskedja ur många aspekter, där val av material och olika berednings- och behandlingsmetoder gör att även frågor om resursanvändning och miljö kommer in i ett naturligt sammanhang. (s. 2)

Under rubriken bedömning anges också att bedömningen bland annat innefattar elevens förståelse om hur val av bearbetningsmetod och material är relaterade till varandra, något som också visar på ett ansvar i hela produktionen.

Lgr 11

I dokumentet står att eleven skall värdera och analysera resultat och arbetsprocesser och att det i dessa processer ingår:

... idéutveckling, överväganden, framställning och muntlig värdering av arbetsprocessen. (s. 86)

Detta skulle kunna ses som att eleven skall ha ansvar för hela produktionen. Också i kunskapskraven för slöjd finns värdering av sin egen arbetsinsats, och hur detta påverkats produktens kvalitet med, något som också har med produktionsansvar att göra.

2.2 Jämförelse

I detta avsnitt kommer resultaten från ovanstående redovisning att jämföras fråga för fråga. Detta för att tydligare se vilka skillnader, respektive likheter de olika styrdokumenterna har i fråga om hantverkskunskap. En mer djupgående analys med kopplingar till tidigare forskning kommer i uppsatsens avslutningskapitel under rubriken diskussion.

2.2.1 Vilken typ av produkter tillverkas?

I analysen kan man se en tydlig skillnad mellan kursplanerna fram till och med Lgr 62 och de senare. Fram till och med Lgr 62 fanns det tydligt angivet i kursplanerna att det i slöjden skulle produceras produkter som syftade till att fylla praktiska, funktionella behov. I 1955 års undervisningsplan fanns det till exempel en lång lista på lämpliga föremål att tillverka där en övervägande majoritet var just produkter av denna typ. Trots att det i de lägre åldrarna främst handlade om olika typer av leksaker så var det praktiska föremål som skulle tillverkas. I kursplanen Lgr 69 finns visserligen det funktionella föremålet med, men nu har även fritt gestaltande tillkommit, en vridning mot mer estetiska och konstnärliga produkter. I 1980 års kursplan står inget om vilken typ av produkter som skall tillverkas, mer än att det just skall tillverkas olika föremål. I kursplanerna Lpo 94:2000 och Lgr 11 kan man i analysen åter se att det handlar om produkter med både estetiska och funktionella egenskaper som skall tillverkas.

2.2.2 Vad sägs om materialkunskap?

I alla de kursplaner som analyserats finns materialkunskap med på ett eller annat sätt. De kursplaner som skiljer sig något från de övriga är Lgr 80 och Lpo 94:2000 då det handlar om att eleverna själva experimenterar och utvecklar förståelse och ser möjligheter med de olika materialen. Medan det i de övriga kursplanerna handlar om att eleverna tar del av befintlig kunskap om materialen, dess egenskaper och hur de kan användas.

2.2.3 Vad står det om kunskapen att använda olika verktyg?

I kursplanerna Undervisningsplan för rikets folkskolor 1919, Undervisningsplan för rikets folkskolor 1955, Lgr 62 och Lgr 69 finns utförliga beskrivningar om hur verktygen skall användas, vårdas och anvisningar om att rätt arbetsställning är viktig vid användandet av de

olika verktygen. Detta står i stor kontrast med kursplanen Lgr 80 då det inte längre handlar om att verktygen skall användas på rätt sätt, utan att eleverna skall experimentera med verktygen i syfte att utveckla deras motoriska förmåga. Här finns en tydlig skillnad där verktygskunskapen övergår från att vara något som poängteras och betonas som viktigt till att enbart vara ett medel för att utveckla andra egenskaper. Också i kursplanen Lpo 94:2000 finns en mer experimenterande ton i användandet av olika verktyg och där kunskapen att använda verktyg hamnar i skuggan av det individuella projektet. I och med kursplanen 2011 får kunskaperna om verktygens riktiga (ändamålsenliga) användande ett uppsving och ses åter som en central del av undervisningen. I denna kursplan betonas också benämningen av verktygen som en viktig del.

2.2.4 Vad står det om kunskapen att utföra olika tekniker?

När det gäller kunskapen att utföra olika tekniker förhåller sig de olika kursplanerna ungefär på samma sätt som när det gällde kunskapen att använda olika verktyg. Detta innebär att kunskapen om tekniker och metoder är mycket central i kursplanerna fram till och med kursplanen Lgr 69 där exempel och specifika anvisningar om vilka tekniker som skall läras ut, tar stor plats. Betoningen på utförandet av olika tekniker minskar sedan under Lgr 80 och Lpo 94:2000 där de endast nämns i förbigående för att sedan få en renässans i och med den kommande kursplanen 2011 där det återigen betonas att olika hantverkstekniker är centrala i slöjdundervisningen.

2.2.5 Vad står det om ansvaret för hela produktionen?

I de tidigare kursplanerna, fram till Lgr 80, finns det tydliga beskrivningar om att ämnet syftar till att eleverna skall kunna arbeta självständigt. Och att modellserier, i de fall de finns, inte skall ses som absoluta, utan kan frångås om eleverna har egna förslag som uppfyller de moment som skall gås igenom. Samtidigt anger kursplanerna detaljerade upplägg för hur undervisningen skall gå till, vilket rimligtvis måste hindra ett individuellt ansvarstagande. I kursplanen Lgr 80 står inte mycket som skulle kunna tolkas som att det har med ansvar för hela produktionen att göra. I kursplanen Lpo 94:2000 finns en stark betoning på slöjdprocessen och elevernas delaktighet i alla delar av denna. Detta skulle kunna tolkas som en stark betoning på hela ansvaret i produktionen, men ur ett hantverksperspektiv är det svårt att se vad som skall ligga till grund för detta ansvar i de olika delarna av processen då bland annat områdena tekniker och användandet av olika verktyg har en tillbakadragen roll i denna kursplan. Mer om detta i diskussionen nedan. I och med kursplanen Lgr 11 finns både fokus på arbetsprocessens delar med samt en betoning på kunskaper i olika tekniker vilket borde innebära att eleverna både ges grundläggande kunskaper och möjligheten att använda dessa genom att fatta rationella beslut i arbetets olika delar.

3 Avslutning

3.1 Diskussion

I detta avsnitt kommer uppsatsens frågeställningar att diskuteras utifrån resultatet av kursplansanalysen och jämförelsen ovan samt tidigare relevant forskning.

Den första frågan i denna uppsats var: *Kan man tala om hantverkskunskaper i den svenska skolslöjden?* Som nämnts tidigare förväntade jag mig ett jakande svar på detta, något som analysen av kursplanerna också har bekräftat. I de flesta av de kursplaner som har analyserats finns det flera punkter/ kriterier som är uppfyllda för att det skall vara relevant att fortsätta titta på något som skulle kunna kallas hantverkskunskaper i slöjden. Däremot visade det sig att betoningen på hantverket i ämnet är något som skiljer sig mycket åt mellan de olika kursplanerna.

Intressant är att just begreppet *hantverk* är något som bara finns med i fyra av de sju undersökta kursplanerna, och endast i ett av dokumenten, Lgr 11, är hantverk något som finns med i beskrivningen av själva undervisningen, medan det i övriga tre kursplaner handlar om att "... studera hantverkets utveckling och betydelse för människan." (Lgr 80, s.131) "... skapa medvetenhet om olika kulturers hantverkstraditioner." (Lpo 94:2000, s. 1) och "... studiebesök /.../ hos hantverkare samt i affärer." (Lgr 69, s. 159). I Lgr 11 används begreppet istället som *hantverkstekniker*, som eleverna skall lära sig och kunskaper i olika *hantverk* som en del av undervisningens syfte. I de olika kursplanerna där hantverket nämns är det dock inte så att begreppet får lika stort utrymme i de olika dokumenten, utan i Lgr 69, Lgr 80 och Lpo 94:2000 hittar man bara begreppet på de tre ställen som redovisades i exemplen ovan samt ytterligare på ett ställe i Lgr 69, medan begreppet i Lgr 11 används hela fjorton gånger i själva kursplanen, och ytterligare sex gånger i de kompletterande kunskapskraven (och då är den tabell där kunskapskraven överskådligt är sammanfattad ej medräknad.) Detta säger kanske något om en ökad betoning på hantverket och hantverkskunskaper i ämnet slöjd i och med den kommande kursplanen och om behovet, vilket denna uppsats haft som intention att fylla, att undersöka vad hantverket har för roll i den svenska skolslöjden.

Den andra frågan gällde vad som egentligen skall räknas som hantverkskunskap, det vill säga: *Vad är hantverkskunskap?* Detta visade sig inte helt lätt att reda ut, då olika definitioner förekom beroende på vem man frågade eller vart man letade. Lösningen på detta problem, de olika tolkningarna, var att skapa en egen tolkningsmall för vad som definierar hantverk och hantverkskunskap i just denna undersökning. Resonemanget kring definitionen är självklart inte taget ur luften utan bygger på de olika beskrivningar som finns angående begreppet (Rolf, 1991; Sjömar, 2011, m.fl.) men även på den förförståelse jag själv har av begreppet. Detta skulle kunna innebära problem, då undersökningen i och med denna förförståelse blir mer forskarberoende. Forskarberoendet har jag dock försökt kringgå genom att så öppet, transparent, som möjligt redovisat de ställningstaganden jag gjort (Esaiasson m.fl. 2004), både i definitionen av vad hantverk är samt i undersökningdelen där citat valts ut från de olika kursplanerna för att försöka visa hur jag har hanterat och tolkat texterna. Ett annat problem som uppstod i och med arbetet med att definiera hantverksbegreppet var att denna definition var tvungen att kunna appliceras på kursplaner i den svenska skolslöjden, något som inte var

helt självklart. Detta då begreppet hantverk i sig snarare har att göra med arbete utfört av yrkesverksamma människor och inte människor under utbildning. Detta medförde att hantverksdefinitionen fick modifieras något samt att tolkningen av kursplanerna fick inriktas på att försöka se undervisningen och ämnets syften och bedöma om man i dessa kunde se spår av hantverkskunskap.

Uppsatsen tredje fråga, *Har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid?* en fråga som kan ses som undersökningens huvudfråga, kan man i och med analysen svara ja på. Hantverket och utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden har förändrats över tid. Undersökningen visar på några tydliga förändringar som skett under den studerade perioden angående hantverket i ämnet.

Undervisningen i slöjd var under de tidiga kursplanerna ett ämne där man värderade hantverkskunskaper högt, i form av bland annat förmågan att hantera verktyg och tekniker, kännedom om hur det material som användes betedde sig vid olika typer av bearbetning samt en strävan mot att eleverna på egen hand skulle kunna tillverka funktionella produkter. Man skulle kunna säga att dessa kunskaper var det centrala innehållet i ämnet. Något som kanske inte är så konstigt då ämnet i början av sin historia undervisades av just hantverkare (Moreno Herrera, 1998). Produkterna tillverkades egentligen bara för att konkretisera dessa kunskaper men fungerade säkerligen också som en motivation och pedagogiskt verktyg för eleverna att ta dem till sig. I och med kursplanen Lgr 69 så försvinner fokus på dessa hantverkskunskaper delvis och i kursplanen Lgr 80 är de så gott som helt borta. Det som tidigare betonades om verktygens rätta användning och elevernas rätta arbetsställning, formuleringar som förutsätter att det faktiskt finns något som är rätt respektive fel sätt att använda ett verktyg på samt ha kunskaper kring, byttes ut mot en mer prövande inställning och uppmaningar om att eleverna skall pröva och experimentera sig fram till någon form av kännedom om verktygens användning. Detta är en utveckling som stämmer väl överens med Linells studie av biologiämnets kursplaner (Linell, 2007) där eleverna själva konstruerar det egna vetandet i senare kursplaner, istället för att som tidigare ”inhämta given kunskap”. Denna förändring bär även tydliga spår av den amerikanska pragmatismen och Deweys progressivism med uppfattningen att kunskap är något skapat (Linde, 2000). Utvecklingen innebar att de verktygs- och teknikkunskaper som tidigare, på ett mycket konkret sätt, angavs som värdefulla för alla elever att känna till inte längre värderades som viktiga. Något som blir särskilt tydligt då kursplanen (Lgr 80) snarare lyfter fram verktygsanvändandet som ett medel för att utveckla elevers motorik, än ett mål i sig. Denna inställning, att eleverna genom experimenterande får kännedom och kunskaper om verktyg, tekniker och material är något som också finns med i Lpo 94:2000, ett styrdokument där *slöjdprocessen* har en mycket central ställning och som innebär att elevernas egna idéer och val skall vara styrande genom hela arbetets delar.

På sätt och vis innebär denna förändring mot slöjdprocessen att produkterna som tillverkas i slöjden får en mer framträdande roll i denna kursplan än tidigare, en tolkning som delvis går emot Borgs (1995) slutsatser om att förändringen i och 69 års kursplan går från en produktvinkling (och slöjdteknikvinkling) till att få ett mer processinriktat innehåll. Utifrån denna undersökningens hantverksperspektiv går det dock att hävda att utvecklingen och undervisningen i slöjden snarare gått från att vara inriktad på olika kunskaper i

verktygsanvändning och tekniker (vilket även Borgs undersökning visar), där produkten bara varit en bieffekt, till att produkten blir mer central då det är denna som i slöjdprocessen till stor del bestämmer det övriga innehållet i undervisningen inklusive vilka hantverkskunskaper som den enskilde eleven skall lära sig.

Överhuvudtaget kan man säga att ämnet gått från att vara ett ämne med syftet att ge eleverna vissa färdigheter/kunskaper i det som bedrivs under lektionerna, det vill säga färdigheter i bland annat verktygsanvändning och utförandet av olika tekniker för att kunna producera föremål på egen hand, till att bli ett ämne vars syfte istället handlar om att eleverna, genom den verksamhet som bedrivs, skall utveckla förmågor av mer generell karaktär så som självkänsla, kreativitet, ansvarstagande och problemlösning. Detta är en utveckling som går väl i linje med Linells (2007) beskrivning av kursplanernas förändring, från att tydligt styra både kunskapsstoff och sätt att undervisa till att kunskapsinnehållet är något som blir föremål för diskussion och inte är något i förväg givet. Paralleller kan även dras till Linells studie av bildämnet där undervisningen i de tidigare kursplanerna till stor del byggde på olika tekniker till att i senare kursplaner handla mer om fritt skapande och elevernas möjlighet att uttrycka sig (Linell, 2007).

I den kommande kursplanen Lgr 11 kan man dock se en renässans för hantverkskunskaperna då dessa uppvärderas och det på nytt ses som ett mål i sig att eleverna kan behärska vissa av dessa kunskaper istället för att se dem som ett medel för att nå annan kunskap eller utveckla andra egenskaper. I denna utveckling är det lätt att se paralleller till de framtidsvisioner som Linde (2000) hade om en reaktion mot skolans kunskapsrelativism till förmån för tydligare riktlinjer om vad som värderas som kunskap.

En annan trend som visade sig tydligt vid jämförandet av de olika kursplanerna (även om detta inte var uppsatsens syfte att undersöka) var utvecklingen av slöjdämnet mot ett mer estetiskt ämne. Detta visade sig inte minst i analysdelen som undersökte vilken typ av föremål som kursplanerna angav skulle produceras i slöjden. Jämförelsen visar att det i de tidigare kursplanerna, fram till och med Lgr 62, var övervägande föremål som syftade till att fylla praktiska behov som skulle tillverkas. I och med Lgr 69 fanns det förutom tillverkning av funktionella föremål angivet att undervisningen skulle innehålla fritt gestaltande. I Lpo 94:2000 och Lgr 11 handlar det om föremål med både estetiska och funktionella egenskaper. Denna utveckling av slöjdämnet mot ett ämne där konst och estetik får större plats är trender som även återkommer hos våra grannländer Norge och Island, där slöjdämnets motsvarighet i Norge under 60-talet slås ihop med teckning och bildar ämnet forming (Kjosavik, 2001) och på Island blev ämnet Craft, Art and Handicraft på 70-talet då även bild ingick.

Den renässans för hantverkskunskaperna i slöjden, som undersökningen har visat på, blir ett svar på uppsatsens fjärde och sista fråga: *Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen?* Utvecklingen i den nya kursplanen (Lgr 11) skall dock inte ses som en tillbakagång till kursplaner före Lgr 69, då fokus nästan uteslutande gällde kännedom om verktyg och metoder. Dock är det tydligt att dessa kunskaper har fått förnyat fokus och mer utrymme även om det fortfarande är så att verktygs- och metodkännedom bara är en del av syftet med ämnet slöjd i den nya kursplanen.

Utvecklingen mot mer hantverkskunskaper i slöjden tycks vara en trend som inte bara gäller den svenska slöjden, utan också den norska och isländska. I Kjosaviks beskrivning av den senaste norska kursplanen skriver han, angående detta, att man för att se liknande beskrivningar (av bland annat sammansättningar) måste tillbaka till läroplanen 1925 (Kjosavik, 2001). Även i Olafsson och Thorsteinssons forskning (2009) får hantverkskunskaper och ”gamla slöjdvärden” förnyat förtroende i den nyaste kursplanen.

3.2 Slutsats

Syftet med denna uppsats var att undersöka den svenska skolslöjden ur ett hantverksperspektiv. Utgångspunkt för denna undersökning var frågorna: Kan man tala om hantverkskunskaper i den svenska skolslöjden? Vad är hantverkskunskap? Hur har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid? Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen? Utifrån denna undersökning kan jag på den första frågan, Kan man tala om hantverkskunskaper i den svenska skolslöjden? hävda att detta är något man kan göra. Undersökningen har visat att hantverkskunskaper (eller egentligen stävan mot dessa) finns som inslag i den svenska skolslöjden, varför det är relevant att tala om hantverkskunskaper i slöjden. På frågan, Vad är hantverkskunskap? har denna uppsats inneburit en definition av hantverksbegreppet, som visserligen inte utger sig för att vara komplett, men trots detta en definition tydlig nog att bygga en diskussion på och undersökning kring. På frågan, Har utrymmet för hantverkskunskaper i slöjden förändrats över tid? har analysen av slöjdamnets kursplaner från undervisningsplanen 1919 till och med den kommande kursplanen Lgr 11, visat på flera stora skillnader rörande hantverkskunskapernas plats i slöjdamnet under den aktuella perioden. Dessa skillnader är att ämnet, i fråga om hantverksfokus, rört sig bort från detta under kursplanerna Lgr 69 och Lgr 80 då betoningen på kunskaper att hantera verktyg och metoder samt tillverka funktionella föremål, så gott som helt försvann. Utvecklingen var också den att dessa hantverkskunskaper fick en mer tillbakadragen roll i verksamhet och sågs snarare som ett medel, som syftade till att utveckla andra egenskaper hos eleverna, än mål i sig själva. I och med Lpo 94:2000 hamnade slöjdprocessen i fokus, något som visserligen skulle kunna innebära att hantverkskunskaper är något som i enskilda fall blir högst centralt, då det är elevens idéer och val som till stor del styr innehållet, men då hantverkskunskaperna i det som uttryckligen står i kursplanen även i detta styrdokument har en tillbakadragen roll. När det gäller utvecklingen i Lgr 11, och uppsatsens sista fråga, Vilket utrymme har hantverkskunskaperna i den nya kursplanen? har undersökningen visat att hantverkskunskaperna i och med denna kursplan får en renässans. Detta visar sig bland annat genom att olika hantverkstekniker på nytt blir aktuella samt att dessa kunskaper åter formuleras som en del av undervisningens syfte och mål som har ett värde i sig istället för vara ett medel för annan utveckling.

Litteraturförteckning

- Altheide, D.L. (1996). *Qualitative media analysis*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Borg, K. (1995). *Slöjdämnet i förändring: 1962–1994*. Linköping: Univ., Institutionen för pedagogik och psykologi
- Esaiasson, P. m. fl. (2004) *Metodpraktikan*, Norstedts juridik, Stockholm
- Kjosavik, S. (2001) *Slöjdens utveckling i Norge 1860–1997 Hvorfor ble faget innført i skolen og hvilke begrunnelser ligger bak de faglige forandringer som har skjedd?* I Nygren-Landgårds, C., Peltonen, J. & Lindström, L. (red.) (2001). *Visioner om slöjd och slöjdpedagogik = Visions on sloyd and sloyd education*. Åbo: Nordiskt forum för forskning och utvecklingsarbete inom utbildning i slöjd (Nordfo).
- Linde, G. (2000). *Det ska ni veta! En introduktion till läroplansteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Linell, U (2007) *Läroplaner och kursplaner i Sverige under 1900-talet*. Sammanfattning finns i Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan (SOU 2007:28).
- Lundgren, U.P. (1989). *Att organisera omvärlden: en introduktion till läroplansteori*. (2. [dvs 4.] uppl.) Stockholm: Utbildningsförl. på uppdrag av Gymnasieutredningen.
- Menntamálaráðuneytið [The Icelandic Ministry of Education]. (2007). *The Icelandic National Curriculum*. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- Moreno Herrera, L. (1998). *Cuban sloyd: an evolutionary approach : theoretical perspective and empirical contribution*. Diss. Åbo : Åbo Akademi. Åbo.
- Rolf, B. (1991). *Profession, tradition och tyst kunskap: en studie i Michael Polanyis teori om den professionella kunskapens tysta dimension*. Nora: Nya Doxa.
- Olafsson, B. & Thorsteinsson, G. (2010). *Examining Design and Craft Education in Iceland, Curriculum development and present situation*, FORMakademisk Vol.3 Nr2 2010
- Salomon, O. (1892). *The theory of educational sloyd*. London: George, Philip & Son.
- Sjömar, P. (2011). *Hantverkarens kunskap*: Hantverkslaboratoriet (2011). *Hantverkslaboratorium*. Mariestad: Hantverkslaboratoriet, [Göteborgs universitet].

SOU 2007:28. *Tydliga mål och kunskapskrav. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem i grundskolan.* Betänkande av Utredningen om mål och uppföljning i grundskolan. Stockholm: Statens offentliga utredningar. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/14/28/7dbcf0d.pdf>

Styrdokument:

Undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober 1919. (1924). Stockholm: Norstedt.

Sverige. Skolöverstyrelsen (1958). *Undervisningsplan för rikets folkskolor den 22 januari 1955.* (3. tr. [med tillägg och ändringar]). Stockholm: Norstedt.

Sverige. Skolöverstyrelsen (1962). *Läroplan för grundskolan.* Stockholm

Sverige. Skolöverstyrelsen. (1969). *Läroplan för grundskolan. 1, Allmän del.* Stockholm: Utbildningsförl.

Sverige. Skolöverstyrelsen. (1980-1986). *Läroplan för grundskolan: Lgr 80.* Stockholm: LiberLäromedel/Utbildningsförl..

Grundskolan. Kursplaner och betygskriterier. Skolverket 2000 (Kpl. 2000) Hämtad på skolverkets hemsida <http://www.skolverket.se>

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet Lgr 11, kursplan i slöjd i grundskolan. Hämtad på skolverkets hemsida <http://www.skolverket.se>

Övriga källor:

Nationalencyklopedin (1993), elfte bandet, sökord ”konst” Bokförlaget bra böcker AB, Höganäs

<http://www.ne.se/lang/hantverk>, Nationalencyklopedin, hämtad 2011-03-31

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Hantverk> hämtad 2011-03-31